

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

internet: www.judaica-zwolle.nl e-mail: judaica@hetnet.nl

Verschiјnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 18, Nummer 3 / Nisan 5765 - april 2005

OPLAGE 425 EXEMPLAREN - ABONNEMENT €6,50 - POSTGIROREKENING 259272

De Daf is af !

door Rabbijn R. Evers

**Om de zevenenhalf jaar vindt er een groot festijn plaats, een sjoem:
het afronden van de Talmoed. 1 maart j.l. was het weer zover.**

Sommigen noemen het het Dafjomi-syndroom. Opgewonden rebben proberen iedere dag weer hun dagelijkse portie Talmoed te bemachtigen. Zal het vandaag weer lukken? Het werkt verslavend. Eenmaal gegrepen kom je er niet meer van los. Maar het heeft ook zijn keerzijde. De rabbijn die de daf geeft, moet iedere dag weer opboksen tegen een legioen aan toehoorders, die altijd slimmer denken te zijn vanachter hun vertaalde 'ArtScroll Gemores' en hem doodgooien met hun 'bombe-kasjes'. Een bombe-kasje is een bijna niet te beantwoorden vraag.

Wat is die daf? In ieder geval niet het automeerk waarmee Nederland zich onsterfelijk heeft gemaakt. Dinsdagavond 1 maart kwamen alleen al in New York 120.000 joden samen op Madison Square om in gewijde stemming te vieren dat de daf af is. De daf is een blad uit de Talmoed. Eén keer in de zevenenhalf jaar vindt er een groot festijn plaats, een sjoem - het afronden van de Talmoed. Iedere dag hebben wereldwijd honderdduizenden mensen iedere dag weer hetzelfde Talmoedblad doorgeëxerceerd. 's Ochtends vroeg voor sjoel of 's avonds laat na het eten. Inmiddels is er een wereldtelefoonboek verschenen met alle mensen die Daf HaJomi, het dagelijkse Talmoedblad, onderwijzen. Sommigen geven wel vier of vijf keer per dag een sjoer (les) in het dagelijkse Talmoedgebeuren. Ook in Nederland wordt dafjomi geleerd, 's ochtends vroeg, tussen de middag en tegen de avond in verschillende Amsterdamse synagogen. Meer dan voor de oorlog bestaat er momenteel belangstelling voor de Talmoed. Professor M. Gans z.l. vertelde mij dat voor de Tweede Wereldoorlog maar tien rasechte Amsterdammers Talmoed lernden. Op dit moment zijn het er zeker vijftig.

Ethische algebra

Waarom dafjomi? Ik laat Herman Wouk aan het woord: 'Omdat de Talmoed in mijn genen zit.' Het is ethische algebra, jodendom in een notendop, het is moeilijk, het is leuk, heilig en praktisch. Het is telkens weer een intellectuele uitdaging, het is culturele identiteit, het is puur en inspirerend. Wat is die Talmoed eigenlijk? De Talmoed is het reuzenwerk van onze nationale geleerdheid, de encyclopedie van het jodendom, dat opgetekend staat in de Mondelinge Leer. Deze Mondelinge Leer legt de praktijk van de Geschreven Tora uit. Het is een soort Memorie van Toelichting op de vijf boeken Mozes. Als er in de Tora staat dat je een teken op je hand moet binden, legt de Talmoed of Gemara precies uit wat hier eigenlijk bedoeld wordt:

tefillien, zwarte leren huisjes met daarin perkamenten rolletjes met daarop stukjes uit de Tora, zoals Sjema¹. Mosjé Rabbenoe kreeg de Mondelinge Leer tegelijk met de Tora op de berg Sinaï, 3317 jaar geleden. De Mondelinge Leer die de korte en vaak raadselachtige tekst van de Tora naar de praktijk vertaalt, werd van vader op zoon, van docent op leerling uit het hoofd overgedragen, 35 generaties lang. De overdragers (tradenten) waren de religieuze leiders die het volk hielpen bij alle problemen bij de uitleg van de Tora. Zij vervulden de functie van een Hoge Raad. Ongeveer 1800 jaar geleden besloot Rabbi Jehoeda HaNassi² de Mondelinge Leer op te schrijven, die vergeten dreigde te raken.

Dat werden de zes Misjna-tractaten, die het joodse leven regelen van wieg tot graf.

Tussen 200 en 500 na de burgerlijke jaartelling werd over deze Misjnateksten gediscussieerd in Irakese en Israëlische leerscholen en jesjiewot. De Irakese discussies werden opgetekend in de Babylonische Talmoed, de Israëlische in de Jeruzalemse Talmoed, omstreeks het einde van de vijfde eeuw. Beide Talmoeden worden bestudeerd, maar de Talmoed Jeroesjalmi minder, omdat deze meer de Talmoed voor de Messiaanse tijden is. De Babylonische Talmoed is de 'goles Gemore'³, omdat er een soort geestelijke duisternis doorheen waart, die model staat voor de Godsverduistering in onze ballingschap. De 'Talmudjude' kon het goles weerstaan. Hij was niet klein te krijgen. De mentale kracht, die hij aan de Gemara ontleende, was spreekwoordelijk. Tot op de dag van vandaag is de Talmoed eigenlijk nog niet afgesloten. De tekst lijkt statisch maar het is nog steeds mogelijk actuele vragen met frisse inspiratie beantwoord te vinden tussen de regels door.

De Talmoed is groot: tweeënhalf miljoen woorden, 5894 pagina's. Ongeveer eenderde hiervan bespreekt puur halachische onderwerpen⁴. Bijna iedere regel vormt een vraag, waarna weer een antwoord volgt, waarna weer een wedervraag volgt, hetgeen eindigt in een definitief antwoord, dat uiteindelijk weer niet echt definitief blijkt. In de moderne Talmoed-uitgaven ziet men hoe kort en informatief de half Hebreeuwse, half Aramese tekst is: vijf woorden Talmoed vergen voor de gemiddeld intelligente burger anno nu ongeveer tien regels uitleg.

Lubliner Rav

De Conference of European Rabbis houdt de sjoem in Lublin⁵ want daar woonde de befaamde Lubliner Rav, Rabbi Meir Shapira (1887-1934). Toen hij vijftien jaar oud was kreeg hij al semiecha (rabbinaal autorisatie) van zijn Rebbe, Rav Jitschak Schmelkes. In 1923 stelde hij op een conferentie van de Agoedat Israel⁶ voor, dat iedereen zich zou verplichten om iedere dag hetzelfde Talmoedblad te leren.

In 1931 mocht hij nog de eerste 'wereldsjoem' van zijn geesteskind meemaken.

Dit jaar vierden we de elfde sjoem, in Amsterdam in het Cheider. Ikzelf maakte nu de tweede ronde af. De daffjomi eist veel van een mens. Niets is vanzelfsprekend. Alle aspecten van het jodendom, ook de offerdienst in en de bouw van de Tempel passeren de revue. Is het niet ouderwets? Talmoed is traditie. Voor mij is traditie geen statisch maar een dynamisch gegeven: geen klakkeloos overnemen van bepaalde gegevens, maar een voortzetting van ervaringen die ons volk in de loop van de geschiedenis heeft opgedaan en waarin de religieuze creativiteit van een geheel volk zich heeft ontplooid en nog steeds uitdrukt, gesteund en geleid door een Onzichtbare Hand van Goddelijke inspiratie (vgl. B.T. Pesachim 66a). Wij lezen de Tora door de bril van de Talmoed. Het is aan ons ermee en ernaar te leven. Wanneer zich een nieuwe levenssituatie voordoet of een nieuwe techniek, zullen de Chagamiem (Wijzen) in iedere generatie bij meerderheid van stemmen moeten uitmaken hoe men daar volgens de richtlijnen van Tora en Talmoed tegenover moet staan. Geen wonder of orakel, zelfs geen stem uit de Hemel kunnen ons van die verantwoordelijkheid ontslaan. Het jodendom kent geen Goddelijk leergezag in de zin van Goddelijke openbaring après-la-lettre, waarin de Goddelijke bedoeling nader wordt gepreciseerd.

De Tora is uit de Hemel. Sinds Sinaï is hij aan de mensen gegeven. De verdere verantwoordelijkheid ligt bij de mens. Het jodendom kent ook geen aards leergezag. Men beslist bij meerderheid van stemmen. Minderheidsopinies worden bij de beslissing aangetekend.

Het laatste traktaat dat wij leren gaat over Nida, de reinheidswetten in het huwelijk. Geen toeval, want het jodendom wordt voornamelijk door de generaties gedragen in het gezin. Dat vormt de hoeksteen van onze joodse minimaatschappij. Daarna beginnen we weer met traktaat Berachot, want alleen door continuïteit in onze joodse opdracht worden wij de beroches⁷ waardig.

Deze tekst is met toestemming van de redactie overgenomen uit het Nieuw Israelitisch Weekblad, het NIW, van 25 februari j.l.

1. Het 'sjema' bestaat uit delen van Deuteronomium 6:4,5; 11:13-21; Numeri 15:37-41

2. ca. 275-325. Patriarch van Judea, redacteur van de Misjna. Droeg de eretitel 'Rabbenoe HaKadosj' d.i. 'onze heilige leraar'.

3. De Gemara van de Galoeth, van de ballingschap. Misjna en Gemara vormen samen de Talmoed. Gemara betekent letterlijk 'voltooiing'.

4. Organisch geheel van de joodse leefregels, 'joodse gedragswetenschap'. (def. W.H. Zuidema)

5. Lublin. Stad in het oosten van Polen.

6. De Agoedat Israel is een joodse wereldbeweging en politieke partij die de orthodoxie tracht te beschermen en in stand te houden door zich strict aan de halacha (zie ⁴) te houden als het principe dat het joodse leven en de gemeenschap beheerst. (def. Encyclopedie Judaica)

7. Beroches = berachot = zegenspreuken. Afgeleid van het werkwoord 'brkh', dat 'op je knieën vallen' betekent.

(voetnoten van red. Judaica Bulletin)

*‘Als een moslim hun pad kruiste, moesten joden het hoofd buigen’
‘In hun woonkamers hangen foto's van koning Mohamed V’
‘Als ik vertel dat ik joods én Marokkaan ben, zijn ze gechoqueerd’*

Joden in Marokko

‘Ik sta mijn kinderen niet af. Wij hebben hier alleen Marokkanen’

Marokko staat bekend als het land waar moslims en joden tweeduizend jaar harmonieus samenleefden. Toch waren joden er nooit volwaardige burgers. De Marokkaanse joden in de diaspora koesteren echter nog altijd een grote liefde voor hun land van herkomst.

door Nicolien Zuijdgeest

De joodse geschiedenis van Marokko begint ver voor de komst van de islam. Overleveringen melden dat de eerste joden naar Noord-Afrika zouden zijn gevlucht na de vernietiging van de eerste tempel in Jeruzalem in 586 v.Chr. Andere verhalen stellen dat de joden al eerder kwamen, met de eerste Fenicische handelsschepen of overland vanuit Egypte. De eerste bewijzen voor de aanwezigheid van joden in Noord-Afrika zijn grafstenen met Hebreeuwse inscripties uit de Romeinse tijd. De joden leefden er samen met de oorspronkelijke bewoners, de Berbers. Men weet niet of zij geberberiseerde joden of geïudaïseerde Berbers waren. Wel is duidelijk dat beide culturen veel invloed op elkaar hebben gehad. Dat bleek enkele jaren geleden, toen een Marokkaanse wetenschapper joden ontdekte die de Hagada, het verhaal over de bevrijding van de joden uit Egyptische slavernij, in het Berbers konden opzeggen.

De komst van de islam in Noord-Afrika in de zevende eeuw was het begin van een nieuwe periode in de geschiedenis van de joden in Marokko. Moslims op veroveringstocht leverden de eerste geschreven getuigenissen van joodse aanwezigheid. Zo is de joodse profetes Kahina beroemd geworden, omdat ze het Berberverzet tegen de binnenvallende moslimlegers dapper aanvoerde.

Zout

De Marokkaanse sultan Idris II besloot rond 800 zijn nieuwe hoofdstad Fès open te stellen voor joden. Ze vervulden een belangrijke rol in de handel op de oude karavaanwegen van Sijilmasa en Volubilis. Moslims beschouwden de joden en christenen als *Ahl al-kitaab*, ‘mensen van het boek’; hun godsdiensten hebben ook een deel van de openbaring ontvangen. Joden werd de *dhimmi*-status verleend: toestemming om hun godsdienst uit te oefenen. De Berbers werden langzaam maar zeker gearabiseerd en geïslamiseerd.

In de praktijk betekende de *dhimmi*-status dat de joden zich aan een aantal regels moesten onderwerpen. ‘Joden moesten belasting betalen. Ze moesten een speciaal kledingstuk dragen dat hen van de moslims onderscheidde en mochten hun rijkdom niet etaleren door pronkgewaden te dragen,’ vertelt Heidi Verdonck, bezig met een boek over de joodse geschiedenis van Marokko, dat in het voorjaar van 2005 verschijnt. ‘Beroepen die door moslims als minderwaardig werden beschouwd, waren voor joden gereserveerd: edelsmid, schoenmaker, kleermaker, kapper, tandarts of dokter. Als een moslim hun pad kruiste, moesten joden het hoofd buigen. Als ze op een ezel reden, kon de moslim eisen dat ze afstapten.’

Verdonck noemt de *dhimmi*-status een discriminerend statuut. ‘Joden waren tweederangs onderdaan. In Marokko was de sultan vertegenwoordiger van de Profeet én wereldlijk heerser. Joden behoorden niet tot de gemeenschap van islamitische gelovigen, de *oemma*; je kon geen volwaardig onderdaan zijn als je geen moslim was.

Dankzij de *dhimmi*-status genoten de joden bescherming van de sultan, maar zij werden ook door hem gebruikt als verlengstuk van zijn macht.

Historicus en Marokko-kenner Herman Obdeijn: ‘Als je joden in dienst nam, verbond je je niet aan de hele regio waar degene vandaan kwam, zoals bij andere Marokkanen, maar slechts aan één persoon. Joden waren afhankelijk van de sultan. Als minderheid waren ze volstrekt loyaal. En als je ze niet meer nodig had, kon je ze makkelijk wegsturen.’

De speciale bescherming van de sultan is tot op heden nog terug te vinden in de medina's van Marokkanse steden. De joodse wijk lag doorgaans naast het paleis van de sultan. De getto's werden *mellah* genoemd, Arabisch voor ‘zout’. De eerste *mellah* in het veertiende-eeuwse Fès lag naast een zoutmijn, waar joden de afgehakte hoofden van veroordeelden moesten inzouten en tentoonstellen op de kantelen.

Andalusië

De mate van vrijheid van de joodse gemeenschap wisselde. Onder de Almoraviden-dynastie (1030-1140) vochten tienduizenden joden mee in de Marokkaanse veroveringstochten in het Spaanse Andalusië. De *dhimmi*-status bood echter geen garantie tegen vervolging. De Almohaden-heersers (1140-1240) erkenden de status niet en vermoordden duizenden joden. Velen werden gedwongen zich tot de islam te bekeren, hoewel ze hun geloof in het geheim trouw bleven. Marokkaanse namen als Bencheikroun en Cohen herinneren aan deze gedwongen bekingen. Pas onder de Mariniden (1240-1465) konden de joden hun geloof weer openlijk belijden. Veel joden trokken toen naar het Iberisch schiereiland, waar moslims, christenen en joden naast elkaar leefden sinds de Almoraviden Spanje hadden veroverd. Tussen de negende en de dertiende eeuw, tijdens de gouden eeuwen van de Andalusische beschaving, leverden joden er een grote bijdrage aan de cultuur, wetenschap en economie.

Marokko en Spanje hadden een aanzienlijke invloed op elkaars cultuur, zoals blijkt uit het leven van iemand als Jozef Maimon, vader van de beroemde joodse geleerde Rambam Maimonides. Maimom werd geboren in een klein plaatsje bij Cordoba en was een bekend arts. In de twaalfde eeuw vroeg de sultan hem naar Marokko te komen vanwege de vele ziektes die er heersten. Maimom reisde af naar Fès en is daar vijf jaar gebleven. Aan de culturele uitwisseling kwam een einde toen de Spaanse katholieken Spanje terugveroverden en moslims en joden in de Reconquista teruggedreven naar Noord-Afrika. De sefardische stadsjoden uit Andalusië – afgeleid van het Hebreeuwse woord *sefarad*, voor ‘Spanje’ – vestigden zich in Fès, Marrakech en Tétouan. Daar vormden zij een nieuwe stedelijke elite, die neerkeek op de ‘plattelandsjoden’.

Vanaf die tijd deden de sultans graag een beroep op de joden vanwege hun talenkennis. In 1608 was de joodse Samuel Pallache de eerste Marokkaanse ambassadeur in de toenmalige Republiek der Verenigde Provinciën. Andere joden bekleedden belangrijke functies aan het hof als vizier, eerste minister van de sultan. Veel joden werden benoemd tot handelaar van de sultan, waarbij ze gevolmachtigd waren zaken te doen met Europa. Zodoende was de helft van de inwoners van Marokko’s officiële invoerhaven Essaouira joods.

Sommige joden werkten voor de sultan als belastinginner, vertrouwenspersoon, (wapen)handelaar of bankier. Dankzij tussenkomst van joodse handelaars werden Europese gevangenen, buitgemaakt door Marokkaanse piraten, vrijgekocht en overgedragen aan Europese staten tegen dertig procent rente. Door deze beroepen kreeg de joodse elite onder het Marokkaanse volk de reputatie op geld belust te zijn. Obdeijn: ‘Maar het ging slechts om twintig procent van alle joden in Marokko. De andere tachtig procent leefde al eeuwen in dezelfde armoede als de moslims.’

Hij beklemtoont dat de positie van de joden in Marokko tussen de zeventiende en negentiende eeuw beter was dan in Europa. ‘Antisemitisme en langdurige pogroms, zoals in Polen en Rusland, waren onbekend. Joden in Marokko spraken Berbers of Arabisch, en op het platteland waren de verschillen tussen joden en moslims niet groot. Beiden vereerden elkaars heiligen en maakten bedevaarten naar hun graven. En nog steeds zijn er moslims die joodse heiligraven bezoeken.’

Loyaliteitscrisis

In de negentiende eeuw kregen de Europese mogendheden vanwege scheepvaart en handel meer invloed in Marokko. Veel christenen vestigden zich in het land. Handelscontacten liepen in toenemende mate rechtstreeks, zonder joodse bemiddeling.

Hierdoor voelden de joodse elite zich achtergesteld en groeide hun onvrede jegens de islamitische heersers. Toen de internationale joodse organisatie *Alliance Israélite Universelle* in 1862 in Tétouan haar eerste school opende, kwamen de joden in aanraking met Europees onderwijs, werden de contacten met de joodse gemeenschap in Frankrijk aangehaald en begonnen de joden zich steeds Europeser te kleden.

De Franse kolonisatie, die duurde van 1912 tot 1956, leidde onder joden zowel tot vervreemding van de Marokkaanse cultuur als emancipatie van de gemeenschap. De *dhimmi*-status werd in de ijskast gezet en de joodse elite zag zijn kansen schoon om zijn sociaal-economische positie uit te bouwen. Er ontstonden joodse onderwijsinstellingen (*écoles franco-israélites*) en voor familierecht kon men terecht bij joodse rechtbanken. De positie van de joden was nagenoeg gelijkwaardig aan die van de moslims; ondertussen ontwikkelden zij een voorkeur voor de Franse cultuur.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de Marokkaanse joden gespaard voor vervolging. Na de Franse capitulatie wilde het pro-Duitse Vichy-regime de rassenwetten invoeren in de koloniën. Maar de toenmalige sultan Mohamed V weigerde: ‘Ik sta mijn kinderen niet af. Wij hebben hier alleen Marokkanen.’

Na de oorlog groeide het verlangen naar onafhankelijkheid van de Fransen onder de stedelijke – zowel joodse als islamitische – elite. De oprichting van de staat Israël in 1948 en zijn strijd met omringende Arabische landen leidde echter tot anti-joodse gevoelens, waardoor veel joden in een loyaliteitscrisis terechtkwamen.

De meerderheid van de joden was arm en koos er simpelweg voor hun leven te verbeteren. Ze woonden op het platteland, zonder elektriciteit, terwijl hun in Israël huizen werden beloofd. Anderen vochten echter in Marokko’s onafhankelijkheidsoorlog of migreerden naar Algerije of Frankrijk,’ licht Verdonck toe.

In 1948-49 werden 8000 joden uit dorpsgemeenschappen naar Israël overgebracht. Via de Marokkaanse vleugel van de internationale zionistische organisatie vertrokken in 1955-‘56 meer dan 60.000 joden. Na Marokko’s onafhankelijkheid in 1956 werd de *dhimmi*-status officieel afgeschaft. Er was geen sprake van oppositie tussen moslims en joden zoals in Algerije, waar moslims zich tegen de joden met Frans staatsburgerschap hadden gekeerd. Het vertrek van de joden betekende een grote financiële en sociale aderlating voor Marokko. Daarom sloot koning Hassan II een deal met de Israëlische regering. Israël zou 50.000 joden ‘vrijkopen’ voor 50 dollar per persoon. In 1964 waren meer dan 100.000 joden vertrokken naar het Beloofde Land.

Zesdaagse Oorlog

De migratie naar Israël kwam pas goed op gang na de Zesdaagse oorlog tussen Israël en de Arabische wereld in 1967. Ten tijde van de oprichting van de staat Israël was er nauwelijks sprake van nationale bewustwording onder Arabieren. In Meknes werd een jood gedood, in heel Marokko klonk de roep om joodse handelaars en zakenlieden te boycotten. Verdonck. ‘Er zijn zelfs joden uit hun officiële functies gezet. De opkomst van het pan-Arabisme en het verlies van de Zesdaagse Oorlog waren voor hen echter een collectieve vernedering en versterkten anti-joodse sentimenten.. Pure discriminatie.’

Voor wie de carrière ten einde was lokte emigratie. In vijf maanden tijd migreerden er 7000 joden.

Tussen 1948 en 1980 hebben 300.000 joden Marokko verlaten voor Israël, Frankrijk en Canada. Anno 2005 zijn 3000 van de 30 miljoen inwoners van Marokko joods. De meerderheid woont in Casablanca; de plattelandsgemeenschappen zijn nagenoeg uitgestorven. Maar nog steeds is er in Marokko een aantal invloedrijke joden, zoals André Azoulay, de adviseur van de koning. Ook is het hoofd van het conglomeraat dat de financiën van de koning beheert joods.

Veel Marokkaanse joden hadden aanvankelijk spijt van hun migratie; hun integratie verliep niet zoals gehoopt. Israël werd gedomineerd door Europese joden; de Marokkanen werden beschouwd als Arabieren, tweederangs burgers. Bovendien sloot de Israëlische economie niet aan bij de ambachtelijke tradities van de Marokkaanse joden en hun lage onderwijsniveau.

Inmiddels is de Marokkaans-joodse identiteit in Israël geaccepteerd. De Marokkaanse joden vormen een van de grootste etnische groepen in Israël en zijn als potentiële kiezers interessant voor politici. Veel prominente Israëliërs hebben een Marokkaanse achtergrond, zoals David Levy, voormalig minister van Buitenlandse Zaken. Het toerisme naar Marokko wint aan populariteit; de behoefte onder joden van Marokkaanse herkomst om hun wortels te herontdekken groeit en *back-to-the-roots*-reizen zijn populair.

De wereldwijde netwerken van de joods-Marokkaanse gemeenschap vormen nog altijd de basis voor een speciale relatie tussen Marokko en Israël - hoogst bijzonder in de Arabische wereld. Obdeijn herinnert zich dat tijdens het hoogtepunt van het Israëlisch-Palestijnse conflict bedevaarten naar joodse heiligen-graven in Marokko werden georganiseerd, waarbij Israëliërs zonder problemen een *laissez-passer* ontvingen. 'Ook speelde Marokko een grote rol bij het totstandbrengen van geheime contacten tussen Israël en de Palestijnen. Op de begrafenis van Hassan II in 1999 was zowel een Israëlische als een Palestijnse delegatie aanwezig.'

Geen enkele andere joodse gemeenschap onderhoudt zo'n nauwe band met het land van herkomst. Verdonck: 'Ze spreken Marokkaans-Arabisch, eten couscous en spelen Andalusische muziek. In hun woonkamers hangen foto's van koning Mohamed V, uit dankbaarheid voor zijn gedrag in de Tweede Wereld-oorlog.'

Moslimfundamentalisme

Frères ennemis oftewel 'vijandige broeders' - zo noemen oudere Arabieren in Marokko de joden vaak. Ze vervulden een belangrijke maatschappelijke rol in

Marokko's nationale ontwikkeling, maar werden vanwege het Israëlisch-Arabisch conflict geconfronteerd met een vijandige houding. De tijd dat moslims en joden samenleefden onder het Franse protectoraat wordt vaak verheerlijkt, constateerde Verdock tijdens haar bezoeken aan Marokko. 'Sommige oudjes noemen het de mooiste tijd van hun leven. Ze zien het als een tragedie dat de joden vertrokken zijn. Zij herinneren zich nog dat ze bij hun joodse burens gingen eten. Joden horen bij Marokko. Met name Berbers zijn er trots op dat zij samen met de joden de eerste oorspronkelijke cultuur van Marokko vormden. Dat heeft deels te maken met het feit dat beide groepen minderheden zijn tegenover de dominerende moslimcultuur. Berbers mogen pas sinds kort hun Berberse cultuur in Marokko uitdragen.'

In het huidige Marokko groeit de anti-Israëlische stemming naarmate het moslimfundamentalisme terrein wint. De aanslagen van 2003 op vier joodse doelen in Casablanca heeft de Marokkaanse regering schrik aangejaagd. Joodse doelen worden zwaar bewaakt en de strijd tegen het terrorisme is een welkom excuus om het met de mensenrechten niet zo nauw te nemen.

Driekwart van de Marokkaanse bevolking is echter na de grote emigratiegolf van 1967 geboren en weet niets van de joodse invloed in de Marokkaanse politiek en cultuur. Ook schoolboeken zwijgen over de joodse historie van Marokko. Voor de jonge Marokkanen zijn joden degenen die de Palestijnen hebben verdreven en ombrengen.

Sami Kaspi, een Marokkaanse jood, vindt het ronduit pijnlijk dat ook Nederlandse Marokkanen geen notie hebben van de joodse geschiedenis van Marokko. Om populaire sentimenten als 'Hamas, Hamas, alle joden aan het gas' tegen te gaan, bezoekt Kaspi's stichting Maimon scholen in Nederland. 'Als ik op een zwarte school in djellaba binnenkom en de kinderen groet met *salaam alaikoem* en *shaloom*, dan zie ik hun ogen rollen. Als ik vertel dat ik joods én Marokkaan ben, zijn ze gechoqueerd. Het is jammer dat ze joods-zijn niet kunnen scheiden van Israëlisch.'

Als koning Mohamed VI ooit besluit de bescherming van de joden op te heffen, is het afgelopen met de joodse gemeenschap in Marokko; ze zullen waarschijnlijk vertrekken voor de situatie verslechtert. Dat zal echter niet gebeuren, meent Obdeijn. 'Marokko vindt het heerlijk om invloed te hebben op de 700.000 Marokkaanse joden in de diaspora én om door hen verheerlijkt te worden. Het koningshuis hecht nog steeds aan die status van wereldlijk en religieus heerser. En een jood zal nooit iets slechts zeggen over Marokko.'

Dit artikel is met toestemming van de auteur en van de redactie overgenomen uit het Historisch Nieuwsblad van februari 2005 nr.1 Nicolien Zuijdgheest is arabist en journalist. Zij schreef het boek 'De laatste kolonie van Afrika. Reizen door de Westelijke Sahara' (Bulaaq, 2004).

Het programma van 400 jaar Nederland-Marokko staat op de website www.marokkonederland2005.nl

Musea: Musée d'Art Juif Marocain, Place Vander Elst 19, 1180 Brussel. Info: 00 32-2-34 38 630

Twee culturen in een. Joden in Marokko. 26 januari tot en met 15 mei.

Joods Museum van België, Minimenstraat 21, 1000 Brussel. 00 32-25 12 19 63 of www.jewishmuseum.be

Op de website joods.nl kwam ik het hiernavolgende artikel tegen van de publicist Geert Lernout. In de discussie over het literaire gehalte van bijbelteksten maakt hij een paar opmerkingen over vertaalculturen en –technieken die weinig bekend zijn, maar wel steekhoudend en in ieder geval zeer informatief. (red. J.B.)

Hoe literair zijn bijbelteksten?

De Nieuwe Bijbelvertaling lag al lang voor de officiële verschijning onder vuur. Critici veroordeelden de nuchtere zakelijkheid en de vrijheid waarmee onaantastbaar geachte begrippen en woorden terzijde zijn geschoven. Publicist Geert Lernout buigt zich in De Standaard over de vraag: 'Wel of niet literair vertalen?' De nieuwe oecumenische bijbelvertaling was al controversieel nog voor ze op de markt kwam. Benno Barnard en Geert van Istendael maakten zich onlangs vrolijk over het 'ambtenaren- en welzijnswerkerstaaltje' dat erin wordt gehanteerd. Beide schrijvers zijn veel enthousiaster over de vertaling van Oussoren, die dichter bij de originele tekst blijft. De discussie over het verschil tussen deze twee soorten vertalingen is bijna net zo oud als de bijbel zelf.

Goden gebruiken bij voorkeur geen gewone mensentaal. De Griekse goden spraken via orakels in raadsels, kernachtige zinnestukjes die vaak pas na de feiten ook voorspellingen bleken te bevatten. De Koran werd door Allah via de engel Gabriël mondeling aan Mohammed gegeven, die de tekst op zijn beurt dicteerde aan schrijvers. Het heilige boek is wel geschreven in het Arabisch, maar niet in de taal van Mohammeds modale tijdgenoot. In de zevende eeuw spraken de stammen op het Arabische schiereiland verschillende talen en dialecten, maar ze kenden allemaal de *arabiyya* of de formele dichterlijke taal. Het is die taal die Allah voor zijn boek gekozen heeft en die naam vinden we ook in de titel van het boek: *Qur'an al-ʿarabiyya*, wat zoveel wil zeggen als "Arabische voordracht". In een recent essay in de *Times Literary Supplement* schrijft Navid Kermani dat het verschil tussen de formele taal van de koran en de spreektaal ook vandaag nog een enorme invloed heeft op de politieke retoriek in Arabische landen. Dat is een van de redenen waarom de koran niet mag worden vertaald: als Allah besloten heeft om zijn boodschap in het Arabisch aan een Arabische profeet te geven, dan moet iedereen maar de moeite doen om die taal te leren. Wie volgens de geboden en verboden van de koran wil leven, moet eerst lang studeren of anders geloven wat de priesters en schriftgeleerden vertellen.

Tot op zekere hoogte is dit het lot van elke tekst, of die nu van God komt of van stervelingen. Als een werk voor een groep mensen lang genoeg belangrijk blijft, dan wordt de taal waarin die tekst geschreven is op een bepaald ogenblik ouderwets en nog wat later onleesbaar. Iets dergelijks gebeurde ook met de werken van Homerus, die voor de Grieken enorm belangrijk waren, maar die geschreven werden in een taal die al snel niet meer in die vorm bestond. De studie van het werk van Homerus (en van andere literaire teksten) stond centraal in het Griekse onderwijs, maar was dus van meet af aan in de eerste plaats een historische studie.

De geschiedenis van de joodse en christelijke bijbel lijkt meer op die van de tekst van Homerus dan op die van de koran. In tegenstelling tot de eposen en het heilige boek van de islam is de bijbel niet werkelijk een boek.

Het is een verzameling van boeken die niet alleen op heel verschillende tijdstippen geschreven zijn, maar ook nog eens in andere talen: de joodse bijbel in het Hebreeuws en de christelijke teksten in het Grieks.

Na de ballingschap in Babylonië was het Hebreeuws van de oudere delen van de bijbel onbegrijpelijk geworden voor de joden. In het boek Nehemiah lezen we dat Ezra de wet van Mozes voorlas, "van dat het licht werd tot de namiddag". Daarna ging een hele ploeg levieten aan de slag: "Zij lazen namelijk uit het boek, uit de wet Gods, duidelijk voor en gaven uitlegging, zodat men het voorgelezen begreep." Blijkbaar was het woord van God toen al niet meer te begrijpen voor de modale jood. Deze interpretatie en vertaling van de Hebreeuwse woorden werd uiteindelijk neergeschreven in de Targum. In de tweede eeuw voor onze jaartelling maakten Hellenistische joden in Alexandrië de Septuagint, een Griekse vertaling die voor de christenen van het grootste belang is, omdat dit de versie van de bijbel is die de evangelisten en epistelschrijvers gebruikten. Misschien wel als reactie tegen dit misbruik van hun schrifttraditie beperkten joden zich voortaan tot het Hebreeuwse origineel.

Voor de christenen bleven vertalingen een probleem. In het begin kregen ze vooral tegenwind van de joden. Die bewezen maar al te graag met de tekst in de hand dat veel van de christelijke interpretaties wel in de Griekse versie van de joodse bijbel stonden, maar niet in de originele tekst: in een "voorspelling" van de geboorte van Jezus stond er in het Grieks dat zijn moeder een maagd zou zijn, in het Hebreeuws ging het alleen maar om een meisje.

Ook de taal van de christelijke teksten kreeg kritiek: het volkse Grieks uit deze tijd, *het koine*, van de boeken van het Nieuwe Testament, genoot geen enkel prestige bij intellectuelen, die net in deze tijd de schoonheid van het oude Grieks uit de gouden eeuw begonnen te imiteren. Christelijke schrijvers hadden de grootste moeite om aan hun heidense bureaus uit te leggen waarom de Heer zijn boodschap aan de mensheid in slecht Grieks had gesteld.

Toen het christendom zich in Afrika en Europa begon te verspreiden, werden de Griekse teksten op verschillende plaatsen vertaald in een vorm van het Latijn die men in mijn college *lingua latina della cucina* (keukenlatijn) noemde.

Het was pas op het einde van de vierde eeuw dat paus Damasus opdracht gaf om een verantwoorde Latijnse vertaling te maken die later de *Vulgatus* of *Vulgaat*-bijbel zou gaan heten. Niet alle christenen waren even enthousiast over deze nieuwe versie. De kerkvader Augustinus klaagde in een brief aan de heilige vertaler Hieronymus dat de gelovigen liever hun oude teksten hadden en dat ze niet gebaat waren met al die nieuwlichterij.

Talen veranderen; als we ze willen blijven begrijpen, dan moeten we alle boeken geregeld opnieuw vertalen. Protestant menen al bijna vijfhonderd jaar dat gelovigen het woord van God in hun eigen taal moeten kunnen lezen en katholieken zijn het eindelijk met hen eens. Wat deed Luther, wat deden de vertalers van de King James of van de Statenbijbel anders dan de tekst aan de gelovigen van hun eigen tijd teruggeven?

Barnard en Van Istendael dwalen als ze de literaire waarde van de bijbel centraal stellen. Dichters en literatuurwetenschappers kunnen de bijbel als literatuur lezen, maar dat verandert niets aan het feit dat de bijbel geen literatuur is.

Boekaankondiging

Wie binnen de theologie het wijde veld van de hermeneutiek - het nadenken over tekst en uitleg – verkent, komt vele grote namen tegen maar vrijwel nooit die van de joodse denkers Martin Buber, Franz Rosenzweig en Emmanuel Levinas. Hun namen komen we zelfs niet tegen bij de bijbelse hermeneuten.

In de studie *‘Tegendraads lezen. De Schrift vanuit joods perspectief’* tracht Kees Waaijman in de boven geschetste lacune voorzien. Zijn boek is opgebouwd uit vier hoofdstukken.

In hoofdstuk 1 worden enkele inzichten naar voren gebracht die volgens de schrijver typerend zijn voor de joodse hermeneutiek. Bovendien verhelderen zij waarom de hermeneutiek van Buber, Rosenzweig en Levinas tot nu toe niet geïntegreerd kon worden binnen het moderne hermeneutiekdebat.

In de hoofdstukken 2 en 3 maken we kennis met hun hermeneutische methoden aan de hand van een verkenning in aantal kenmerkende geschriften van deze grote denkers en in hoofdstuk 4 laat de schrijver zien welke positie de hermeneutiek van Buber, Rosenzweig en Levinas inneemt tegenover de gangbare ontwerpen. Ik heb het boek ‘tegendraads gelezen’, d.w.z. ik ben met de conclusies (hoofdstuk 4) begonnen. Dat heeft zo z’n voordelen, want in een *Conclusie* is men gedwongen beknopt en dus helder te zijn. In kort bestek worden een groot aantal hermeneutische zaken gedefinieerd en begrippen omschreven, wat mij bij het lezen van de hoofdstukken 1 t/m 3 goed te pas kwam.

Judaica Bulletin 18 nr.3 - april 2005

De meeste schrijvers van de joodse bijbel en geen van de auteurs van het Nieuwe Testament hadden de bedoeling om aan literatuur te doen. Zelfs als enkele boeken of delen van boeken uit de joodse bijbel (het Hooglied, Job, de oudste stukken van de Pentateuch) oorspronkelijk als gedichten of verhalen werden geschreven, dan nog worden deze teksten al meer dan twintig eeuwen op louter niet-literaire wijze gelezen. Die geschiedenis veeg je niet zomaar van tafel.

De bijbel lezen als literatuur doen we pas vijftig jaar. Ieder zijn meug, natuurlijk. Maar wie de bijbel als literatuur leest, eigent zich de tekst toe op een manier die niet zoveel verschilt van die van joden die in de bijbel voorspellingen over de Messias vinden, of christenen die denken dat in datzelfde boek de komst van Jezus wordt aangekondigd. Zelfs voor wie niet gelooft dat goden boeken schrijven, is de bijbel als document veel te belangrijk om aan dichters over te laten. We hebben er allemaal belang bij om dit boek in de eerste plaats te lezen zoals het oorspronkelijk door de verschillende schrijvers voor hun eigen lezers werd geschreven.

En trouwens: wie is er zo zeker van dat als God vandaag een boek zou schrijven, hij dat niet zou doen in de taal van ambtenaren en welzijnswerkers?

Bron: [De Standaard, 28 oktober 2004](#)
via de website www.joods.nl

Buber, Rosenzweig en Levinas hebben een hermeneutische tekstbenadering, een leeswijze ontwikkeld die consequent uitgaat van het hardop lezen zelf. Een leeswijze die stoelt op de traditie van het ‘lernen’ zoals dat door de eeuwen gedaan werd en nog steeds wordt in de joodse leerhuizen waar ook ter wereld. Maar het belangrijkste van het boek is misschien wel dat Waaijman het waarom en het hoe aantoonde van de lacune tussen de christelijke en de joodse hermeneutiek, een lacune die – helaas – nog steeds bestaat. Bij het overbruggen van die afstand kan dit boek van Kees Waaijman een grote rol spelen.

Prof.dr. C. Waaijman is wetenschappelijk directeur van het Titus Brandsma Instituut en hoogleraar Spiritualiteit aan de Katholieke Universiteit Nijmegen

Tegendraads lezen. De Schrift vanuit joods perspectief.
Kees Waaijman, Uitgeverij Kok-Kampen, 2004
ISBN 90 435 1034 3; 152 pagina's. €14,90

DB

Nieuwe aflevering Folianti-reeks

In de Folianti-reeks is weer een nieuwe brochure verschenen van de hand van Peter van 't Riet, voorzitter van onze stichting. Het 24^e deeltje *'Inleiding tot de Siddoer'* heeft als ondertitel *'Over ontstaan en inhoud van het joodse gebedenboek'*.

De joodse gebedspraktijk heeft zijn wortels in de grijze oudheid. Het ontstaan van het joodse gebedenboek (de *siddoer*) vond echter niet eerder plaats dan in de middeleeuwen, toen het verbod om de gebeden op te schrijven aan kracht begon in te boeten. De joodse gebedspraktijk is ook daarna steeds in ontwikkeling gebleven en in tegenstelling tot de Tenach (de Hebreeuwse Bijbel) is de siddoer nooit gecanoniseerd. Men kan daarom eigenlijk niet spreken van hét joodse gebedenboek. Er zijn altijd tal van joodse gebedenboeken in omloop geweest. Anderzijds wil dat niet zeggen dat de gebedenboeken geheel van elkaar verschillende tradities en ritussen bevatten. Veel gebeden komen in alle gebedenboeken voor, waarbij alleen de volgorde soms afwijkt en verschillende tekstvarianten bestaan.

In deze brochure behandelt de auteur het karakter van de siddoer als weerslag van de joodse gebedspraktijk die het gehele leven van de mens en zijn relatie met God tot onderwerp heeft.

Ook worden het ontstaan van de verschillende soorten gebedenboeken en de taal van de gebeden besproken. Verder komen aan de orde de functie van de siddoer in de dagelijkse gebedsdiensten, de belangrijkste gebeden – het woord siddoer betekent zoveel als 'ordening' - en enkele gebeden voor bijzondere gelegenheden zoals voor de regentijd, voor de regering en voor de staat Israël.

Aandacht wordt besteed aan de wijze waarop vrome joden de siddoer behandelen. Om een indruk te geven van de grote diversiteit aan gebeden die men in de siddoer kan vinden, sluit deze brochure af met een overzicht van de inhoud van de Nederlandse siddoer, de *Siach Jitschak*, van Jitschak Dasberg.

Inleiding tot de Siddoer

Over ontstaan en inhoud van het joodse gebedenboek

Folianti, Zwolle, 2005

ISBN: 90-76783-16-0: 22 pagina's Prijs €,-

Verkrijgbaar tijdens de cursussen in de synagoge

of via www.folianti.com

Tora veel ouder dan gedacht?

Wetenschappelijk onderzoek op twee kleine, gehavende rolletjes zilver met inscripties uit de collectie van het Israëlmuseum in Jeruzalem lijken erop te wijzen dat de vijf boeken van Mozes honderden jaren ouder zijn dan tot dusver werd aangenomen. De Israelische archeoloog Gabriel Barkay, hoogleraar bijbelse archeologie aan de Bar-Ilan Universiteit Tel Aviv, ontdekte de rolletjes in 1979 bij opgravingen in het Hinnomdal in de buurt van het treinstation, aan de zuidwestelijke muur van de oude stad van Jeruzalem. De rolletjes zaten opgeborgen in kleine aardewerken urntjes.

Het uitrollen en conserveren van de broze zilverrolletjes nam drie jaar in beslag. Daarna pas stelde het Israëlmuseum ze ter beschikking voor wetenschappelijk onderzoek. De oeroude inscripties waren nauwelijks zichtbaar. Barkay zocht contact met Dr. Bruce Zuckerman, hoogleraar semitische talen aan de University of South California, die een geavanceerde digitaal-fotografische techniek had ontwikkeld voor het bestuderen van de Dode Zee-rollen en andere zeer oude en kwetsbare artefacten.

Volgens de wetenschappers stammen de amuletten uit de tijd van de aanval tegen de Tempel ten tijde van Nebukadnezar, in 587 voor Christus en zijn daarmee honderden jaren ouder dan de befaamde Dode-Zeerollen uit Qumran.

De amuletjes, met een afmeting van 2,5 bij 10 cm, bestaan voor 99 procent uit zilver en 1 procent uit koper. Ze werden opgerold en als amulet aan een ketting om de hals gedragen. De amuletjes bevatten beiden een passage uit het vierde boek van Mozes, met de zogenaamde Aäronitische priesterzegen (Numeri 6:24-26):

'JHWH zal U zegenen en behoeden. JHWH zal u Zijn stralend gelaat toewenden en u genadig zijn. JHWH zal Zijn blik op u gericht houden en u vrede schenken'.

De tekst is vrijwel identiek met de woorden die door de traditie werden overgeleverd. De teksten zijn heel oppervlakkig op het zachte zilver gekrast en er niet in gedrukt of gehamerd en zijn alleen leesbaar door het verschil in oxidatie.

In sommige wetenschappelijke kringen overheerst de opvatting dat de Tora werd opgeschreven ten tijde van de overheersing van Judea in de 4e eeuw BC. Volgens deze, met name in Europa vrij invloedrijke 'minimalisten' bevatten de vijf boeken van Mozes grotendeels fictieve gebeurtenissen, maar konden de teksten wel gebruikt worden om aan te tonen dat de nieuwe machthebbers een historisch recht konden doen gelden op Judea.

Bron: www.joods.nl

Bij het afscheid van twee bestuursleden

Per 1 januari van dit jaar heeft Wil Cornelissen zijn bestuurslidmaatschap van de Stichting Judaica Zwolle neergelegd. Na vele jaren bij het werk van onze stichting betrokken te zijn geweest, vond hij dat de tijd gekomen was om het wat rustiger aan te gaan doen. Per 1 juli van dit jaar zal ook Dick Broeren ons bestuur verlaten en zijn werkzaamheden voor de stichting beëindigen. Daarmee verliezen we voor het bestuur twee waardevolle krachten, maar bovenal twee trouwe vrienden. Natuurlijk blijft ook buiten het bestuur om het vriendschappelijk contact bestaan en we hopen in de toekomst af en toe van hun verdere activiteiten te mogen profiteren.

Wil Cornelissen en Dick Broeren zijn in dezelfde periode tot het bestuur toegetreden: het seizoen 1989-1990 en hebben er allebei dus een bestuurslidmaatschap van ruim vijftien jaar opzitten. De eerste vermelding van Wil Cornelissen in de notulen van de stichting dateert van 4 september 1989. Het bestuur had kort daarvoor afscheid genomen van mede-oprichter Jan Drentje, die naar Wijhe verhuisd was. En ook Sietske Chayon-Bosgraaf overwoog haar bestuurslidmaatschap te beëindigen. Het was de tijd van de besluitvorming over de joodse straatnamen in de wijk Schellerbroek in Zwolle-Zuid, waar Wil Cornelissen nauw bij betrokken was. We kenden Wil uit het bestuur van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, waarvan hij in januari van dat jaar lid was geworden. In de notulen van 4 september lezen we: "Besloten wordt de coördinatoren [van de cursussen] eens uit te nodigen voor een bestuursvergadering. Wil Cornelissen zal eveneens benaderd worden." Wil zijn betrokkenheid bij de joodse gemeente, zijn kennis van en interesse in de lokale geschiedenis en zijn wortels in de Zwolse gemeenschap leken ons een aanwinst voor de Stichting Judaica te zijn.

In de notulen van de volgende bestuursvergadering van 22 november 1989 duikt dan ook voor het eerst de naam van Dick Broeren op. Wil en Dick worden door de voorzitter ter vergadering welkom geheten. Dick Broeren wordt omschreven als één van de cursusdeelnemers. Beiden willen overwegen tot het bestuur toe te treden. Bij punt 8 *Rondvraag* is het voor Wil meteen raak: "Wil besluit toe te treden tot het bestuur. Dick (inmiddels vertrokken) heeft te kennen gegeven graag betrokken te willen blijven." Dick, op dat moment woonachtig in Coevorden, heeft er in de maanden daarna wat langer over gedaan. Op 18 januari 1990 is hij afwezig. Bij punt 11 *Rondvraag* lezen we: "Dick zal de volgende vergadering worden gevraagd of hij tot het bestuur wil toetreden." Op 15 maart 1990 is hij weer van de partij. Er wordt geen besluit vermeld, noch van Dick, noch van het bestuur. Maar in het jaarverslag 1989-1990 vernemen we dat hij op 15 maart 1990 bestuurslid is geworden.

Die gang van zaken is karakteristiek voor beide heren. Wil Cornelissen weet snel wat hij wil, heeft niet lang nodig om te beslissen. Dick is voorzichtiger, neemt langer de tijd. Maar als het zover is gaan beiden voor de zaak waar zij voor gekozen hebben. Veel heeft onze stichting dan ook aan beiden te danken.

Wil Cornelissen wordt in de notulen vaak vermeld bij de rondvraag. Niet dat hij zo vol vragen zat, maar mededelingen die bij geen ander agendapunt pasten, kon hij er veelvuldig in kwijt.

En op zijn eigen onnavolgbare manier werden die mededelingen meestal korte verhaaltjes, waar zijn medebestuursleden geboeid naar luisterden. De inhoud varieerde van herdenkingen en onthullingen van monumenten tot presentaties van boeken, gevonden historische voorwerpen of publicaties, memorabele voorvallen uit het leven van bekende joodse Zwollenaren (altijd prudent!) en optredens van zijn zanggroep Balsem. Zijn grootste faam wist Wil op te bouwen met zijn rondleidingen in de synagoge op Open Monumenten Dag en bij de openstellingen van de tentoonstelling. Hij schreef bijdragen aan het Judaica Bulletin en gaf cursussen over diverse onderwerpen zoals joodse kleinkunst, het zionisme, joodse artiesten en antisemitisme. In de jaren '90 hielp hij mee de tentoonstelling op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge samen te stellen en tot op heden is hij lid van de tentoonstellingscommissie. Dit alles blijven we ons na zijn vertrek herinneren, maar bovenal zullen wij Wil herinneren als een zachtmoedig en humoristisch mens die met zijn opgewektheid uitstraalde dat uiteindelijk het leven *tov* is. We hopen hem nog lang zo te mogen ontmoeten.

Ook aan Dick Broeren heeft de Stichting Judaica veel te danken. In de loop der tijd is hij steeds dichterbij het Zwolse toegegroeid en enige jaren geleden heeft hij zich hier dan ook gevestigd. Zijn actieve betrokkenheid bij het werk van de stichting groeide in die beweging mee. Vanaf het seizoen 1990-1991 gaf hij cursussen. Eerst inleiding in het jodendom met materiaal van anderen. Vanaf 1993 tot heden ging hij in het leerhuis zijn eigen weg. Zijn cursussen werden druk bezocht en wachtlijsten waren geen uitzondering. Altijd was het ".... lezen met de rabbijnen": Ruth, de Jozef-verhalen, Tenach, de Tien Woorden, Esther, Noach, en vanaf 1997 de fameuze serie Psalmen lezen met de rabbijnen. Daarnaast leverde hij regelmatig zijn bijdragen aan het Judaica Bulletin. Zijn onvoltooide serie "Hebreeuws, een goochel alfabet" van *Alef* tot *Reesj* wacht nog altijd op voltooiing met de letters *Sjin* en *Taw*. Sinds oktober 2001 is Dick tevens hoofdredacteur van het Judaica Bulletin geweest, waarvan hij de 15e t/m 18e jaargang bestierde. Dick is nog niet helemaal weg, want de 18e jaargang maakt hij nog met ons af. Zijn gezondheid staat het hem niet toe daar mee door te gaan. Ook aan Dick zijn bestuurslidmaatschap houden we goede herinneringen over. Zijn doorzettingsvermogen, zijn gevoel voor understatement en zijn kennis van de rabbijnse literatuur zijn voor ons van grote waarde geweest.

We wensen Wil en Dick voor de komende jaren het allerbeste en veel *mazzel tov* toe.

Namens het bestuur,
Peter van 't Riet (voorzitter)

Jodenkoffie en smousenkerk

Neerlandicus Ewoud Sanders, bekend van de rubriek Woordhoek op de achterpagina van NRC Handelsblad, gaat een boek schrijven over de 'joodse' woorden en uitdrukkingen die het Nederlands rijk is. Voor de duidelijkheid: het gaat niet over de invloed van het Jiddisj of Hebreeuws op de Nederlandse taal. Het Nederlands telt een paar honderd woorden en uitdrukkingen die betrekking hebben op joden. Een brillenjood is 'iemand die een bril draagt', een jodenstreek is een 'bedrieglijke streek' en het lijkt hier wel een jodenkerk wordt gezegd als veel mensen door elkaar praten. Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn veel van deze woorden en uitdrukkingen in onbruik geraakt.

Niet ten onrechte vinden tegenwoordig veel mensen ze beledigend en bevooroordeeld. Daarmee dreigt echter ook de kennis over deze woorden en uitdrukkingen verloren te gaan. Dat is jammer, want ze kunnen ons een hoop leren over de (geschiedenis van de) relatie tussen joden en niet-joden. Het is mijn bedoeling een boek te schrijven over het beeld van de joden in de Nederlandse taal.

Op welke opvattingen, associaties en vooroordelen gaan taaluitingen over joden terug? Wellicht heeft u aan een of meer joodse woorden een duidelijke herinnering, positief of negatief. En: leidde een grotere aanwezigheid van joden in een bepaalde regio tot meer van dit soort woorden en uitdrukkingen in het plaatselijke dialect of zei men net zo goed twee joden weten wat een bril kost in een dorp of regio waar helemaal geen joden woonden? Er bestaan enkele kleine publicaties over dit onderwerp uit het begin van de 20ste eeuw, maar het is niet eerder systematisch in kaart gebracht. Ik wil dat nu gaan doen en ik hoop van harte dat ook de lezers van joods.nl me daarbij willen helpen.

Voor de duidelijkheid: dat boek in wording gaat niet over de invloed van de joden op het Nederlands. Zoals bekend zijn er via het Jiddisch en het Hebreeuws honderden woorden en uitdrukkingen in het Bargoens en het Standaardnederlands terecht gekomen (zoals gabber, lef en gein).

Ewoud Sanders heeft een vragenlijst opgesteld over taaluitingen die betrekking hebben op joden. Daarin staan vragen over concrete woorden en uitdrukkingen. Als u slechts een vraag wilt of kunt beantwoorden is dat ook goed. Vermeld s.v.p. wanneer, in welk jaar of in welke periode u het woord of de uitdrukking heeft leren kennen. En liefst ook waar, in welke streek.

De gegevens die u Ewoud Sanders aanlevert worden anoniem verwerkt. De vragenlijst kan ook per post worden toegestuurd (door te bellen met het secretariaat van het tijdschrift Onze Taal, 070-3561220)

Zie ook: www.onzetaal.nl

Iets om toe te voegen aan uw favorieten .. ?

Wie nog niet genoeg heeft aan het aanbod van cursussen van de Stichting Judaica moet eens op Internet rondkijken. Daar is een onvoorstelbaar aanbod van informatie te vinden en een keur aan cursussen waarop men kan inschrijven. De cursussen zijn veelal gratis en worden u per email toegestuurd. In een enkel geval kunt u om een (vrijwillige) bijdrage gevraagd worden - het in de lucht houden van websites kost nu eenmaal ook geld. De leerstof, waarover bijna overal ook vragen gesteld kunnen worden, is vaak in het Engels. Kijkt u zelf of er iets voor u bij is en of de aanbieder qua religieuze achtergrond bij u past.

De hier volgende websites vormen slechts een kleine selectie van wat er op het Internet te vinden is:

Yeshivat Har Etzion -

The Virtual Beit Midrash:

<http://www.haretzion.org/>

(zie o.a. Selection of VBM Shiurim / VBM Course descriptions.)

Project Genesis:

<http://www.torah.org/>

Ohr Somayach:

<http://ohr.edu/> of <http://ohr.edu/yhiy/article.php/2082>

Tanach Study Center:

<http://www.tanach.org/about.htm> of <http://www.tanach.org/subscribe.htm#parsha>

Een online Encyclopedia of Judaism:

<http://www.jewfaq.org>

Nog een paar interessante websites:

Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap: <http://www.nik.nl/>

Joods.nl:

<http://www.joods.nl/#Nederland> of <http://www.joods.nl/home/religie#Nederland>

D.Klasen

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING

VOORJAAR /ZOMER 2005

Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle of via e-mail: judaica@hetnet.nl

De cursussen in deze lijst worden georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle.

Voor de laatste actuele informatie verwijzen wij u naar de Judaica-Agenda onze website www.judaica-zwolle.nl

za 16-04 Sjabbat Metsora (Lev. 14:1-15:33)

di 19-04 Korte cursus 2 - Amalek, de personificatie van het kwaad, 2e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen

wo 20-04 Genootschap Nederland Israël, afdeling Kampen. Dr. W.S. Duvekot over: "Gestolde pijn. Een rondgang langs de monumenten van de Shoa". Plaats: Broederkerk, ingang Broederstraat 16, Kampen. Aanvang: 19.30 uur.

do 21-04 Bijzonder concert met opmerkelijke jiddische muziek door het viool-piano-duo Adriaan Stoet (viool) en Tjako van Schie (piano) in de synagoge van Zwolle, onder de titel "Shtil, di nakht iz oysgeshternt" (De stille nacht is vol met sterren).

za 23-04 Sjabbat Acharee Mot (Lev. 16:1-18:30) - Kedoshjem (Lev. 19:1-20:27)

zo 24-04 Pesach / Paasfeest (eerste dag)

ma 25-04 Pesach / Paasfeest (tweede dag)

za 30-04 Pesach / Paasfeest (zevende dag)

zo 01-05 Pesach / Paasfeest (achtste dag)

„ Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.

di 03-05 Korte cursus 2 - Amalek, de personificatie van het kwaad, 3e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen

do 05-05 Jom Hasjoah / Herdenking Holocaust

za 07-05 Sjabbat Kedoshjem (Lev. 19:1-20:27)

do 12-05 Jom Ha'atmaot / Onafhankelijkheidsdag Israël

„ Genootschap Nederland Israël, afdeling Hoogeveen. Dhr. en Mevr. Cohen over "Het hedendaagse Zionisme". Plaats: Goede Herderkerk, Middenweg 14, Hoogeveen. Aanvang: 19.45 uur.

za 14-05 Sjabbat Emor (Lev. 21:1-24:23)

di 17-05 Korte cursus 2 - Amalek, de personificatie van het kwaad, reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur. Docent: dhr. J. Veldhuijzen

wo 18-05 Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Jom Ha'atmoet viering - onafhankelijkheidsdag van de staat Israël - met de Joodse Gemeente van Zwolle. Programma wordt nog bekend gemaakt. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.

za 21-05 Sjabbat Behar (Lev. 25:1-26:2) - Bechoekotaj (Lev. 26:3-27:34)

vr 27-05 Lag Ba'omer (33e dag van de Omertelling)

Judaica Bulletin 18 nr.3 - april 2005

za 28-05 Sjabbat Bechoekotaj (Lev. 26:3-27:34)

za 04-06 Sjabbat Bemidbar (Num. 1:1-4:20)

zo 05-06 **16e Synagogepad.** Een bescheiden synagogepad in de synagoge van Zwolle met als **ochtendprogramma** een workshop over de toekomst van de Stichting Judaica. Ontvangst met koffie om 10.00 uur en afsluiting om 13.00 uur. Er wordt een bijdrage gevraagd van €3,50.

Het **middagprogramma** bestaat uit de hieronder genoemde rondleiding en openstelling van de tentoonstelling. (voor nadere informatie over inhoud en aanmelding zie de separate folder)

„ Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.

ma 06-06 Jom Jeroesjalajim (Hereniging van Jeruzalem)

za 11-06 Sjabbat Naso (Num. 4:21-7:89)

ma 13-06 Sjavoe'ot / Wekenfeest / Pinksteren (eerste dag)

di 14-06 Sjavoe'ot / Wekenfeest / Pinksteren (tweede dag)

za 18-06 Sjabbat Beha'alotecha (Num. 8:1-12:16)

za 25-06 Sjabbat Sjelach Lecha (Num. 13:1-15:41)

za 02-07 Sjabbat Korach (Num. 16:1-18:32)

zo 03-07 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.

za 09-07 Sjabbat Choekat (Num. 19:1-22:1)

za 16-07 Sjabbat Balak (Num. 22:2-25:9)

za 23-07 Sjabbat Pinchas (Num. 25:10-30:1)

zo 24-07 Vastendag van 17 Tammoez

za 30-07 Sjabbat Matot (Num. 30:2-32:42)

za 06-08 Sjabbat Masee (Num. 33:1-36:13)

zo 07-08 Rondleiding door de synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: €1,50.

za 13-08 Sjabbat Devariem (Deut. 1:1-3:22)

zo 14-08 Vastendag van 9 Aw / Treurdag Tempelverwoesting

za 20-08 Sjabbat Wa'etchanan (Deut. 3:23-7:11)

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar.

Abonnementen kosten €6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningm. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, concerten en tentoonstellingen in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- D. Broeren (redactie Judaica Bulletin)
- W. Cornelissen (rondleider synagoge)
- J.H. Kelholt (penningmeester)
- Mw. D. Koffeman-Wielenga (bibliothecaresse)
- S.P. van 't Riet (voorzitter),
- J. Veldhuijzen (secretaris-cursuscoördinator)
- C. Verdonk (administrateur/redactie Judaica Bull.)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij onze cursuscoördinator (038-4651048), onze administratie (038-4539283) of via ons e-mail adres judaica@hetnet.nl.

De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is in principe op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd.

De toegangsprijs is: €1,50 per persoon.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met: Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum, Bureau Kerk-en-Israël van de Samen-op-Weg Kerken te Utrecht, VU-Podium Vrije Universiteit Amsterdam.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op postgirorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn.

OPROEP VOOR BESTUURSFUNCTIES

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. De stichting roept kandidaten op voor twee vacatures in het bestuur, die zijn ontstaan wegens vertrek van zittende bestuursleden. Van kandidaten verwachten wij dat zij:

- de doelstelling van de stichting een warm hart toedragen,
- aantoonbare belangstelling hebben voor het jodendom,
- bereid zijn het bestuurslidmaatschap te vervullen op vrijwilligersbasis,
- zowel goed kunnen samenwerken, als ook zelfstandig kunnen werken,
- beschikken over een computer met internetaansluiting.

Wij zoeken vooral naar kandidaten die bereid zijn in samenwerking met andere bestuursleden een bijdrage te leveren op één van de volgende terreinen:

- A - het organiseren van het Synagogepad, de Samuel-Hirschlezing en eventuele andere evenementen;
- B - het (hoofd-)redacteurschap van het Judaica-Bulletin.

OPROEP VOOR DE TENTOONSTELLINGSCOMMISSIE

Ook roepen we kandidaten op voor lidmaatschap van de tentoonstellingscommissie (d.i. geen bestuursfunctie). Er is een tekort aan suppoosten. Een "opleiding" tot rondleider behoort tot de mogelijkheden. Men wordt enkele keren per jaar op zondagmiddag ingeroosterd.

Belangstellenden kunnen contact opnemen met de voorzitter, Peter van 't Riet, tel. 038-4536647 of via judaica@hetnet.nl.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 juli 2005. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van juni 2005 te zijn ingeleverd op het redactieadres: Goudplevierstraat 210, 8043 JR Zwolle (zo mogelijk op diskette in Word, WP, of ander gangbaar formaat) of per e-mail zijn ontvangen op judaica@hetnet.nl o.v.v: 'kopij bulletin'.

INTERNET SITE en E-MAILADRES:

Stichting Judaica Zwolle beschikt over een **internet site**: www.judaica-zwolle.nl met veel informatie over haar werkzaamheden, zoals het jaarlijkse synagogepad, de Samuel Hirsch-lezing, de tentoonstelling in de Zwolse synagoge, het Judaica-Bulletin, de bibliotheek en de publicaties van de stichting. Een duidelijk onderscheiden deel van de website geeft informatie over de cursussen. Hier wordt ook de laatste stand van het aantal aangemelde cursisten vermeld, of de cursus vol is of juist wegens gebrek aan belangstelling niet door gaat.

Via het **e-mailadres** van de stichting: judaica@hetnet.nl kan men o.a. kopij voor het Judaica-Bulletin opsturen, het actuele cursusprogramma aanvragen, zich als abonnee opgeven, boeken / uitgaven van de stichting bestellen, vragen stellen opmerkingen doorgeven, etc.